

периода развития педагогических технологий. Определено, что понятие «образовательные технологии» в зарубежной науке и практике обучения связано с непосредственным процессом обучения, а в отечественной – тождественно с понятием «технология образования», то есть образовательная технология связана с образовательными системами, а педагогическая технология – с педагогическими системами, с процессом обучения.

Ключевые слова: образовательная технология, педагогическая технология, методика обучения, метод, средство, форма обучения.

The paper analyzes the approaches of Ukrainian and foreign scientists to the definition of «educational technology», «educational technology», «technology in education». We consider four periods of development of educational technology. Determined that the term «educational technology» in foreign science and practice of education is associated with the direct learning process, and in this country – is identical to the concept of «technology education», that is, an educational technology is associated with educational systems and educational technology – with educational systems, with the learning process.

Keywords: educational technology, educational technology, teaching methodology, methods, means, form of training.

УДК37.011.3-051-047.22

О.О. Шестопалюк
м. Вінниця, Україна

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ» У ПЕДАГОГІЧНІЙ І ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ ТА ПРАКТИЦІ

Постановка проблеми. В останні десятиліття у педагогічній теорії та практиці з'явилося багато термінів і понять, пов'язаних з інноваційними процесами в освіті й суспільному житті. До них повною мірою можна віднести поняття «професійна компетентність». У законі України «Про загальну середню освіту» вчитель визначається як «особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює професійну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах освіти».

Аналіз попередніх досліджень. Питання формування професійної компетентності вчителів розглядаються у роботах багатьох українських та закордонних дослідників: В. Адольфа, Н. Бібік, Т. Браже, Д. Бритела, Р. Гуревича, І. Зимньої, Б. Ельконіна, Р. Квасниці, М. Кабардова, Н. Кузьміної, М. Кадемії, В. Кальнея, В. Ландшеєр, О. Локшиної, А. Маркової, П. Мерсера, Л. Мітіної, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равена, М. Робінсона, А. Хуторського, М. Чошанова, В. Шахова та ін.

Мета статті полягає у визначенні дефініції «професійна компетентність учителя» та визначенні поняття «професійна компетентність учителя правознавства».

Розвинені країни світу, серед яких Австрія, Велика Британія, Канада, Нова Зеландія, Німеччина, Сполучені Штати Америки, Франція, деякі країни Європи: Угорщина, Румунія, Молдова, Литва, Латвія та ін. — розпочали ґрунтовну дискусію, яка й досі триває на міжнародному рівні, навколо того, як дати людині належні знання, уміння та компетентності для забезпечення її гармонійної взаємодії з технологічним суспільством.

Поняття «компетентність» (спеціальні структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання) введено у науковий обіг понад чверть століття тому.

Аналізуючи наукові джерела з цієї проблеми, ми звернули увагу на різні підходи до розуміння змісту та сутності поняття «компетентність».

В. Безрукова зазначає, що компетентність — це «володіння знаннями, вміннями, що дозволяють висловлювати професійно грамотні судження, оцінки, думки».

А. Бермус дає наступне визначення: «компетентність (компетенція) — узагальнена спроможність до розв’язання життєвих і професійних задач у тій чи іншій галузі».

Т. Вороніна трактує компетентність як «здатність людини адекватно і глибоко розуміти реальність, правильно оцінити ситуацію, в якій доводиться діяти, а також правильно застосовувати свої знання. Фактично, компетентність — це здатність людини вирішувати проблеми».

В. Дьомін пропонує таке визначення компетентності: «це рівень умінь особистості, котрі визначають ступінь відповідності певної компетенції, дозволяючої діяти конструктивно у змінних соціальних умовах».

Д. Іванов вважає: «Компетентність — це характеристика, що одержується людиною за підсумками оцінки ефективності/результативності її дій, які спрямовані на розв’язок певного кола значимих задач/проблем».

Ю. Майсурадзе розмежував підходи до визначення компетентності на три групи: «означення компетентності як знання справи, знання науки управління; включення в зміст компетентності рівня освіти, досвіду роботи за фахом, стану роботи; розгляд компетентності у взаємозв’язку знань і засобів їх реалізації у практиці».

За Г. Єльніковою та В. Масловим, компетентність — це «готовність на професійному рівні виконувати свої посадові та спеціальні обов’язки відповідно до сучасних теоретичних надбань, кращого досвіду, наближаючись до світових вимог і стандартів».

На думку Н. Мойсеюк, компетентність означає «коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу; володіння знаннями, досвідом у певній галузі».

Е. Огарєв вважає, що «компетентність — категорія оцінна, вона характеризує людину як суб’єкта спеціалізованої діяльності, де розвиток здібностей людини дає їй можливість виконувати кваліфіковану роботу, приймати відповідальні рішення, які приводять до раціонального успішного досягнення поставлених цілей». Автор розкриває компетентність як стійку здатність до діяльності із знанням справи.

На думку Л. Фішмана, під компетентністю слід розуміти «не лише знання та вміння в тій чи іншій галузі, навіть не сукупність окремих процедур діяльності, а здібності, які дозволяють людині здійснювати роботу в цілому».

Ю. Ємельянов розглядає компетентність як «рівень знань соціальних та індивідуальних форм активності, які дозволяють індивіду в рамках своїх можливостей і статусу успішно функціонувати в суспільстві».

Зовсім інший підхід до трактування цього поняття пропонує М. Чошанов, який вивів формулу: «Компетентність = Мобільність знань + Гнучкість методу».

Питання компетентності фахівця привертають увагу сучасних зарубіжних учених (Г. Московіц, Р. Оксфорд, Р. Скарселла, Е. Стевік, Е. Тарун, Д. Юле). Багато експертів і фахівців-практиків пропонують власні трактування. Як показує аналіз досліджень цієї проблеми у провідних зарубіжних країнах (США, Англія, Німеччина, Франція), відбувається зміщення акценту до вимог сучасного працівника з формальних факторів його кваліфікації та освіти до соціальної цінності його особистісних якостей.

Слід зазначити, що у сучасному науково-педагогічному обігу крім поняття «компетентність» вживається термін «компетенція».

Компетенція в перекладі з латинського *competentia* означає коло питань, у яких людина добре обізнана, володіє знаннями й досвідом. *Competent* (франц.) — компетентний, правоспроможний. *Competent* (лат.) — відповідний, здібний. *Competere* — вимагати, відповідати, бути придатним. *Competence* (англ.) — здібність (компетенція). Компетентність — поінформованість, обізнаність, авторитетність. Компетентна у певній галузі людина має відповідні знання і здібності, які дозволяють їй обґрунтовано висловлюватися про цю галузь і ефективно в ній діяти.

Ми узагальнили декілька підходів до визначення цих понять:

- обидва терміни вживаються як синоніми (Т. Гудкова, С. Дружилова, О. Зеєр, А. Миролюбов та ін.);
- компетенції вважають складниками компетентності (К. Махмурян, І. Перестороніна, В. Софронова та ін.);
- компетенції — складні узагальнені способи діяльності, які опановують під час навчання, компетентність є результатом набуття компетенцій (А. Хуторський);
- компетентність — здатність до діяльності, а компетенція — коло повноважень певної особи (С. Шишов, В. Кальней);
- компетентність — деяка особистісна характеристика, а компетенція — сукупність конкретних професійних або функціональних характеристик (В. Введенський).

Аналіз наукової літератури засвідчив, що деякі дослідники не розділяють поняття компетентність і компетенція, вважають їх синонімами, на наш погляд, очевидно, що ці поняття являють собою самостійні лінгвістичні одиниці, оскільки мають різні дефініції: компетентність — необхідний набір знань, умінь, навичок, способів діяльності для функціонування в певній галузі; компетенція — певна галузь реалізації певних знань і вмінь.

Проблема визначення поняття «професійна компетентність учителя» стала предметом суперечки педагогів, психологів, фізіологів, практиків. Проте і нині єдиного підходу до визначення цього терміну немає.

Поняття професійної компетентності вчителя формулюється в довідковій літературі наступним чином: «володіння необхідною сумою знань, умінь і навичок, що визначають сформованість його педагогічної діяльності, педагогічного спілкування і особистості вчителя як носія певних цінностей, ідеалів і педагогічної свідомості; сукупність знань, досвіду, вмінь гнучкого володіння педагогічною технологією, знаходження оптимальних засобів впливу на учня з урахуванням його потреб та інтересів, прав і вільного вибору способів діяльності та поведінки» (Г. Коджаспірова, А. Коджаспиров) [1, с. 62].

На думку В. Адольфа професійна компетентність учителя – «це складне утворення, що включає в себе комплекс знань, умінь, властивостей і особистісних якостей, що забезпечують варіативність, оптимізацію та ефективність побудови навчально-виховного процесу» [2, с. 118].

А. Акімова трактує професійну компетентність учителя як суму знань, умінь, навичок, засвоєних суб'єктом у процесі навчання, – у вузькому розумінні поняття, і як рівень успішності взаємодії з навколишнім середовищем – у широкому [3, с. 43].

Н. Радіонова та А. Тряпціна визначають професійну компетентність учителя як «інтегральну характеристику, що визначає здатність розв'язувати професійні проблеми й типові професійні задачі, що виникають у реальних ситуаціях професійної педагогічної діяльності, з використанням знань, професійного й життєвого досвіду, цінностей та нахилів» [4].

На думку В. Сластьоніна, І. Ісаєва, А. Міщенко й Є. Шиянова, професійна компетентність педагога виражає «єдність його теоретичної й практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності та характеризує його професіоналізм», при цьому основу структури компетентності вчителя складають чисельні педагогічні вміння, що характеризують цю готовність» [5, с. 223].

Н. Кузьміна визначає професійну компетентність педагога як його обізнаність, як властивість особистості, що дозволяє продуктивно вирішувати навчально-виховні завдання, спрямовані на формування особистості іншої людини; як «здібності педагога перетворювати спеціальність, носієм якої він є, у засіб формування особистості учня з урахуванням обмежень і приписів, що накладаються на навчально-виховний процес відповідно до педагогічних норм, в яких він здійснюється» [6, с. 24].

В. Серіков стверджує, що професійна компетентність учителя виражається у здатності «встановлювати зв'язок між педагогічним знанням і ситуацією розвитку учня, в умінні дібрати адекватні засоби і методи з метою створення умов для розвитку особистості учня» [7].

У розумінні Н. Хмель професійна компетентність педагога – це єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності [8, с. 67].

Науковці у своїх дослідженнях звертаються до інших понять, наприклад «педагогічна

компетентність», «професійно-педагогічна компетентність», «компетентність фахівця сфери освіти» та ін. визначаючи сутність та зміст, виявляють соціальні, педагогічні, психологічні умови становлення цього феномену.

В. Міжериков та М. Єрмоленко вважають, що педагогічна компетентність учителя — це «єдність теоретичної й практичної готовності до здійснення професійної діяльності».

Л. Мітіна пов'язує педагогічну компетентність із гармонійним поєднанням знання предмета, методики й дидактики викладання, умінь і навичок (культури) педагогічного спілкування, а також прийомів і засобів саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації.

І. Колесникова та М. Горчакова-Сібірська зазначають, що педагогічна компетентність — це «інтегральна професійно-особистісна характеристика, що зумовлює готовність і здатність виконувати педагогічні функції згідно з прийнятими у соціумі в конкретно-історичний момент норм, стандартів, вимог».

Е. Рогов розуміє педагогічну компетентність як «професіоналізм педагога», вкладає в це поняття такі сукупні характеристики, які відображають психофізіологічні, психічні й особистісні зміни, що відбуваються в роботі вчителя в самому процесі оволодіння й тривалого виконання діяльності, що забезпечує якісно новий, більш ефективний рівень вирішення складних професійних завдань в особливих умовах.

Використовуючи термін «професійно-педагогічна компетентність», С. Молчанов характеризує її як «обсяг компетенцій, коло повноважень у професійно-педагогічній діяльності, тобто розглядає компетентність як системне поняття, а компетенції — як його складову частину». Учений пропонує визначати компетентність у широкому (підтверджене право належності до певної професійної групи працівників, що визнається з боку соціальної системи загалом та представників інших професійних груп — зокрема) й вузькому (професійна компетентність — це коло питань, у яких суб'єкт наділений пізнаннями, досвідом і сукупність яких відтворює соціально-професійний статус та професійну кваліфікацію, а також деякі особистісні, індивідуальні особливості (здібності) й якості, що забезпечують можливість реалізації певної професійної діяльності) сенсах. На нашу думку, друге визначення є більш чітким, а в першому автор фактично ототожнює поняття «професійна компетентність» і «рівень освіти».

Є. Сахарчук використовує термін «компетентність фахівця сфери освіти», розуміючи під ним «інваріантні характеристики його особистості як професіонала, що дозволяють ефективно реалізовувати професійну діяльність».

Т. Стефановська зазначає, що професіоналом можна вважати вчителя, який «особистісно налаштований і відданий педагогічній професії; успішно вирішує завдання навчання і виховання, використовуючи сучасні технології; освоює норми, еталони професії, досягає майстерності в ній, усвідомлено розвиваючи свою індивідуальність засобами професії, разом з тим усвідомлює перспективу, зону свого найближчого розвитку; соціально активний у суспільстві, вирішуючи проблеми всередині професії та пов'язані з нею тощо» [9, с. 134].

Ф. Гоноболін розглядає працю вчителя як творчий процес, де головним є знання з предмета й уміння ці знання використовувати. Автор вважає, що в «процесі діяльності виявляються якості особистості, особливості психічних процесів і властивостей людини, а провідне значення мають самовдосконалення і творчість» [10, с. 100]. На нашу думку, творчість — це оригінальне розв'язання будь-якого завдання, пов'язаного з працею вчителя, і якщо він творчо мислить, значить, він компетентний у своїй професійній діяльності.

При розгляді різних підходів до змістового наповнення поняття «професійна компетентність» ми намагалися звернути увагу на поступове уточнення змістовної частини цієї категорії. Разом з тим, особливе значення для нас мав аспект проблеми, пов'язаний з джерелом ключового визначення досліджуваного поняття, що допомогло сформулювати власне розуміння цієї категорії.

Ми вважаємо, що *професійна компетентність учителя* — це сукупність різнобічних науково-теоретичних знань і практичних навичок, що допомагають успішно виконувати

педагогічну діяльність, уроджених здібностей до співпраці з іншими людьми, в поєднанні з належними моральними якостями, що сприяє ефективній взаємодії з учнями у педагогічному процесі на основі використання сучасних методик та технологій навчання.

Головний показник якості професійної підготовки — здатність і готовність застосовувати одержані знання у професійній діяльності, що дозволяє говорити про інтегративну природу компетентності, що формується на основі діалектично пов'язаних частин (знань, структур, способів діяльності, особистісних якостей).

Шведськими й американськими вченими В. Чіпанах, Г. Вайлер і Я. Лефстед розроблено концепцію «інтегрованого розвитку компетентності». У розумінні авторів «компетентність» є сумою знань, умінь і навичок у широкому сенсі, набутих у процесі навчання. Т. Вудворд вважає, що компетентність особистості є інтеграцією інтелектуальних, моральних, соціальних, естетичних, політичних аспектів знань.

У галузевому стандарті вищої освіти України галуззю професійної діяльності вчителя правознавства визначено сферу освіти, в тому числі середню загальну (повну) освіту, органи управління освітою, органи системи правоохорони, в тому числі ювенальної юстиції. Для повноцінної підготовки фахівця до роботи в зазначених галузях необхідна розробка такої технології навчання, що забезпечила б можливість ефективної діяльності в кожному із зазначених напрямів.

Формування професійної компетентності майбутніх учителів правознавства характеризується: гуманістичною спрямованістю, що проявляється в орієнтації на універсальні цінності, визнання і пошану свободи вибору кожної людини, відповідальність за свій вибір як умову розвитку особистості та її самореалізацію; цілісністю, яку ми розуміємо як взаємозв'язок навчання, виховання і розвитку особистості студента за умови системного формування професійно орієнтованих знань, їх поліфункціональності; комунікативністю і компетентністю; необхідністю формувати інформаційно компетентну особу через залучення студентів до роботи в інформаційному освітньому середовищі; розвитком почуття національної самосвідомості і пошани до інших народів, вихованням почуття історичної пам'яті, набуття досвіду ціннісного самовизначення; зміщенням акценту від засвоєння суми знань до їх конструювання, при якому системотворчим ядром навчально-виховного простору стає особа студента, включена в систему ціннісних стосунків.

Таким чином, *професійна компетентність учителя правознавства* — це інтегративна властивість особистості, яка володіє комплексом професійно важливих науково-теоретичних знань і практичних навичок, уроджених здібностей до педагогічної діяльності, в поєднанні з належними моральними якостями, що сприяє розвитку особистості учнів та їхньої правової грамотності на основі використання сучасних методик та технологій навчання.

Висновки. Розглядаючи професійну компетентність учителя як інтегративну властивість особистості, ми маємо на увазі професійно важливі здібності педагога, необхідні для ефективного виконання ним завдань навчання, розвитку та виховання учнів, що забезпечують професійну діяльність вчителя. Ці властивості визначають його можливості, здібності до виконання педагогічної діяльності. Сутністю здібностей як психічного новоутворення є готовність до продуктивного виконання нових завдань.

Безсумнівно, найважливіша умова формування професійної компетентності — ставлення майбутнього вчителя правознавства до професії на основі розуміння її самоцінності, сприйняття себе як професіонала, потреба у професійному удосконаленні. Також дуже важливою умовою є готовність до правового захисту учителів, до розвитку правової грамотності учнів.

Отже, компетентність не існує в готовому вигляді. Кожен суб'єкт має створити її для себе заново. Можна засвоїти чиєсь відкриття, правило, але не компетентність, її необхідно виробити як продукт індивідуальної творчості і саморозвитку.

Література:

1. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. — М. : ИКЦ

«МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2005. — 566 с.

2. Адольф В. А. Профессиональная компетентность современного учителя : монография / Адольф В. А. — Красноярск, 1998. — 118 с.

3. Акимов А. П. О характере профессиональных умений в деятельности педагогов-мастеров / Акимов А. П. // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы.— Ленинград, 1973. — [вып. 1]. —115 с.

4. Радионова Н. Ф. Компетентностный подход в педагогическом образовании [Электронный ресурс] / Н. Ф. Радионова, А. П. Тряпицына. — Режим доступа : <http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgpu-75.pdf>.

5. Педагогика : учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. — М. : Школа-Пресс, 1998. — 512 с

6. Кузьмина Н. В. Способности, одаренность, талант учителя / Кузьмина Н. В. — Л. : Знание, 1985. — 148 с.

7. Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / Сериков В. В. — М. : Издательская корпорация «Логос», 1999. — 272 с.

8. Хмель Н. Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя / Хмель Н. Д. — Алматы : Гылым, 1998. — 319 с.

9. Стефановская Т. А. Педагогика: наука и искусство : курс лекций : учебное пособие для студентов, преподавателей, аспирантов / Стефановская Т. А. — М. : Изд-во «Совершенство», 1998. — 368 с.

10. Гоноболин Ф. Н. О некоторых психических качествах личности учителя / Гоноболин Ф. Н. // Вопросы психологии. —1975 —№ 1. — С. 100-111.

У статті проаналізовано підходи до визначення понять «компетентність», «професійна компетентність учителя» у педагогічній і психологічній науці та практиці. Сформульовано поняття «професійна компетентність учителя правознавства» – це інтегративна властивість особистості, яка володіє комплексом професійно важливих науково-теоретичних знань і практичних навичок, уроджених здібностей до педагогічної діяльності, в поєднанні з належними моральними якостями, що сприяє розвитку особистості учнів та їхньої правової грамотності на основі використання сучасних методик та технологій навчання.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність учителя, вчитель правознавства.

В статье проанализированы подходы к определению понятий «компетентность», «профессиональная компетентность учителя» в педагогической и психологической науке и практике. Сформулировано понятие «профессиональная компетентность учителя правоведения» – это интегративное свойство личности, которая владеет комплексом профессионально важных научно-теоретических знаний и практических навыков, врожденных способностей к педагогической деятельности, в сочетании с надлежащими моральными качествами, способствует развитию личности учащихся и их правовой грамотности на основе использования современных методик и технологий обучения.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность учителя, учитель правоведения.

This paper analyzes approaches to definitions of «competence», «professional competence of teachers» in pedagogical and psychological science and practice. The notion of «professional competence law teacher» – is an integrative property of the individual who owns a set of important scientific and professional knowledge and practical skills innate ability for teaching activities, combined with the proper moral character, which contributes to the development of individual students and their legal literacy through the use of modern techniques and technology education.

Keywords: competence, professional competence of teachers, law teacher.